

Türkiye Doğası

Bülent Gözcelioğlu

Amanos Yılanı (*Rhynchocalamus barani*) ve Yılan Araştırmacılığı

Fotoğraf: Kurtuluş Olgun

Türkiye doğası üzerine yapılan araştırmaların sonucunda yeni keşifler giderek artmaya başladı. Bu durumun nedenleri arasında hem kendini iyi yetiştiren araştırmacılarımızın sayısının hem de bilime olan maddi desteğin artması sayılabilir. Yeni bir tür bulmak ya da bir canlıyı bilim dünyasına ilk olarak tanıtmak canlıların sınıflandırmasıyla uğraşan her bilim insanının hedefleri arasındadır. Ancak bu her zaman gerçekleşmeyebilir. Keşif bazen tek olarak, bazen de günümüzde olduğu gibi bir ekiple yapılabilir. Ekiple araştırma, sonuca ulaşmada çok daha hızlı yol almayı sağlıyor. Ekip çalışmasının çok sayıda örneği var. Bunlardan biri geçtiğimiz yıl keşfedilen “Amanos yılanı”yla ilgili. Araştırmayı Prof. Dr. Kurtuluş Olgun ve arkadaşları Amanos dağlarında (Hatay) 2007’de yaptı.

Yılanlar sürüngenler sınıfının üyeleridir. İnce, uzun bedenleri, birbirinden ayrılabilen alt ve üst çeneleri, genellikle yumurtlayarak

üremeleri, beden yapılarından dolayı akciğer gibi çift sayıda olan bazı organların tek sayıda olması, dillerini sürekli dışarı çıkarıp içeri çekmeleri gibi çeşitli özellikleri vardır. Bununla birlikte kulakları yoktur; daha doğrusu dış kulak, kulak zarı ve östaki borusu bulunmaz. Ancak yerdeki titreşimleri çok iyi algırlarlar. En önemli özelliklerinden biri de bazı türlerin zehir üretebilmesi. Zehir, daha çok savunma ve avını öldürmede kullanılır. Genellikle karada yaşamalarına karşın toprak altında, sulak alanlarda ve ağaçlarda yaşayanları da vardır. Ülkemizde 54 yılan türü yaşar. Bunlardan 14’ü zehirlidir. Zehirlerin etkileyise türlere göre değişir.

Türkiye yılanlarının arasına 2007’de yeni bir tür katıldı. Adnan Menderes Üniversitesi’nden Prof. Dr. Kurtuluş Olgun ile araştırma görevlisi Aziz Avcı ve arkadaşları, Amanoslardaki yönelik araştırmaları sırasında bir yılan buldular. Ayrıntılı olarak incelediklerinde bu yılanın diş yapısı, rengi, desenlenmesi, be-

denindeki pulları ve plakaların sayısı bakımından farklı olduğunu fark ettiler. Keşfedilen türün tanımlanmasını, tamamı Türk araştırmacılardan oluşan bir ekip yaptı. Araştırma ekibi elde ettikleri bulguları uluslararası hakemli bir dergide yayımlayarak bilim dünyasına duyurdu. Türün keşfedildiği bölge zoocoğrafya açısından da önemliydi. Tarih boyunca olumsuz koşullardan dolayı ya da yayılış alanını genişletme içgüdüğü nedeniyle çok sayıda hayvan türü Amanos gibi geçiş yollarını kullanarak Anadolu’ya girmiştir. Bunlardan bazıları geri dönmüş, bazıları da yerleşerek soyunu sürdürmüştür. Geçiş yolları her zaman biyoçeşitlilik açısından önemlidir.

Bu çalışma ve genel olarak yılan araştırmacılığının nasıl yapıldığını daha iyi anlatmak için bu çalışmayı yapan Prof. Dr. Kurtuluş Olgun’a konuyla ilgili olarak bazı sorular sorduk.

Bilim ve Teknik Dergisi: Arazi çalışmalarınızı nasıl gerçekleştiriyorsunuz?

Prof. Dr. Kurtuluş Olgun: Arazi çalışmalarımız önceden planlanan projelere bağlı olarak gerçekleşiyor. Önceden belirlenen bir sorunu çözebilmek için bir proje hazırlanıyor. Özellikle projenin parasal bölümü bizim için çok önemli. Bu nedenle hazırladığımız projeyi kendi kurumumuzdaki ilgili birime, TÜBİTAK'a ya da Çevre ve Orman Bakanlığı'na sunuyoruz. Parasal bir destek bulduğumuzda zaten sorunun büyük bir bölümü çözümlenmiş oluyor. Sonra proje kapsamında yer alan araştırma bölgelerine araştırma gezileri yapıyoruz. Bu sırada hem proje için gerekli materyalleri hem de bölgede yaşayan başka ikiyaşayışlı ve sürüngen örneklerini topluyoruz. Yalnız şunu özellikle belirtmem gerekiyor: Toplanan örneklerin sayısı bizim için çok önemli. Sorunu çözebilecek sayıda örnek toplarız. Bu sayı, yılanlar için bazen 1, bazen de 3-4 olur. Yoksa bulunan her hayvanın alınması söz konusu değildir. Eğer çok sayıda örnek bulunmuşsa, bu örneklerle ilgili gerekli ölçümler arazide alınır, fotoğraflar da çekildikten sonra hayvanlar doğaya geri bırakılır. Öte yandan akrabalık ilişkilerini artık moleküler biyolojide kullanılan yöntemlerle kurbağa ve sürüngenlerden çok az doku örneği olarak saptayabiliyoruz.

BTD: Türün keşfini nasıl yaptınız?

KO: Yeni türü, TÜBİTAK'ın 104T294 proje numarasıyla desteklediği bir projenin arazi çalışmaları sırasında, Amanos Dağları'nın Dörtüol ile Hassa arasında bulunan 1310 m yükseklikteki bir yerde bulduk. Bölge zaten yeni türlerin olabileceğini düşündüğümüz yerlerden biriydi. Çünkü bu bölge önceki zamanlarda özellikle Afrika kökenli hayvanların daha serin yerler bulmak amacıyla Anadolu'yu sığınak olarak kullandıkları geçiş yolunun üzerinde bir yerde. Hayvanı bulduğumuzda önce özellikle sürüngenler için çok önemli olan pul ve plak sayılarına baktık. Ayrıca baş bölgesinin üstten ve alttan desen ve renk durumu, ona yakın olduğunu düşündüğümüz akrabalarından farklılık gösteriyordu.

Hemen bir ikinci örneği arama yolunu seçtik ve onu da bulduk. Şansımıza elimizde bir erkek ve bir dişi örnek vardı. Hayvanı bulan da yılanlar konusunda doktora tezi hazırlayan ve aynı zamanda projenin elemanı Aziz Avcı'dır. Sonra örnekleri laboratuvara getirdik. Gerekli ölçümler ve incelemelerle, elimizdeki yakın akraba türlerle karşılaştırmasını yaptık. Bulduğumuz sonuçlara göre yeni bir tür olduğundan kesin olarak emin olduk. Sonra bilgileri yayın haline getirdik ve dergiye gönderdik. Hakemlerle derginin editörünün onayından geçtikten sonra basılmasına karar verildi. Zaten bu aşamanın tamamlanması, bulunan türün dünya için yeni bir tür olmasının kabul edilmesi anlamına geliyordu.

BTD: Yılanlara halkın bakışı nasıl?

KO: Yılanlara karşı halkın bakışının çok olumlu olduğunu söyleyemem. Bunu yurdun değişik yerlerine yaptığımız geziler sırasındaki sohbetlerden anlıyoruz. Yılanı "gördükleri yerde öldürenlerin" sayısının çok olduğunu düşünüyorum. Ama şu da bir gerçek ki mesleğe ilk başladığım 25 yıl öncesiyle bunu özellikle bu konuda çalışanların araştırmalarının yazılı ve görsel basında daha çok görülmesine, TV'lerin yine yılanlar konusunda belgeselleri daha fazla yayımlamasına bağlayabiliriz. Şunu yılanlarla ilgili gözlemlerime dayanarak rahatlıkla söyleyebilirim: Hiçbir yılan durup dururken bir insana saldırmaz. Hatta rastgele üzerine basmanız durumunda bile saldırı gerçekleşmez. Eğer siz yılanı uzun süre rahatsız eder, ona zarar verirseniz bir süre sonra kendini savunmak için saldırır. Saldırmadan önce de kendisine yaklaşımaması konusunda sinyaller verir. Örneğin bazısı çok kuvvetli bir tıslama sesi çıkarır, bazısı pis bir koku salgılar, bazısı başını yukarıya kaldırarak dikilir ve bekler. Bir yılanla karşılaşıldığında yapılması gereken belki biraz yol değiştirip yürümeye devam etmek ya da bir süre yılanın uzaklaşmasını beklemektir.

BTD: Yeni türün doğal düşmanları var mı?

KO: Evet, doğal düşmanları tabii ki var. Ancak, en büyük düşmanı insan, yani bizleriz. Bizler bu zararı onları gördüğümüz yerde öldürerek, yaşam alanlarını kenteleşme ve sanayileşmeye bağlı olarak daraltarak, tarımda kontrolsüz ilaç kullanarak yapıyoruz. Öte yandan yılanların bedeninde yaşayan iç ve dış parazitlerin, yine kendi hemcinsleri olan yılanların, kirpilerin, yaban domuzlarının, porsukların, köpeklerin, yırtıcı kuşların, leylek ve turna gibi kuşların da yılanların doğal düşmanları olduğunu söyleyebiliriz.

BTD: Bunların dışında söylemek istedikleriniz neler?

KO: Anadolu, eski devirlerde olumsuz koşullardan kaçan kurbağa ve sürüngenlere sığınak görevi görmüş ve bu da tür çeşitliliğinin artmasını sağlamıştır. Bu nedenle yabancı bilim insanlarının, bir çalışma yapacakları zaman Anadolu'yu mutlaka değerlendirmeye almaları gerekiyor. Bu da doğal olarak, doğal zenginliklerimizin önemini artırıyor. Yapılması gereken, öncelikle bu doğal zenginliklerimizin farkında olunmasını sağlamaktır. Bu da eğitim çalışmalarıyla olacaktır. İkinci olarak bu hayvanların yurt dışına kaçırılmalarını engellememiz gerekiyor. Yapılması gereken bir şey de mutlaka gümrük kapılarında sürüngen uzmanlarını görevlendirmektir. Bunu bitki uzmanları, memeli uzmanları vb. şekilde çoğaltmak da mümkündür. Son olarak, yazılı ve görsel basının konuyla ilgili haber yaparken bilimsel verileri kullanması yararlı olur. Kulaktan dolma, abartılmış ve gerçek olmayan bilgilerle haber yapıldığında, insanlar yanlış bilgilendirilir. Bu da uzun vadeli olumsuzluklara neden olur. Yapılan bir haberi düzeltme pek ilgi çekmediği için de yıllarca verilen çabalar yok olup gider. Bu nedenle bu haberleri yapacak olanların, haberleri yayımlamadan önce mutlaka konunun uzmanına danışmaları gereklidir. Konuyla ilgili bir örnek verebilirim: "Erzurum'un Tortum ilçesi dolaylarında 11 m'lik yılan bulundu" haberi sanırım Haziran ayı içinde İnternet'te çok hızlı yayılmış. Bu da o yörede yaşayan insanların özellikle hava karardıktan sonra tedirgin olmalarına neden olmuştur. Türkiye'de bırakın 11 m'yi, 3 m'lik bir yılan bile bulunmaz. Fakat bu doğru haberi Anadolu Ajansı'na yaptığımızda pek ilgi çekmemiş, ancak sınırlı sayıda basın ajansı tarafından haber kullanılmıştır.

Bu ve buna benzer çalışmaların artması, Türkiye doğasının değerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Böylece, hem biyolojik zenginliklerimizin, hem de binlerce yıldan bu yana yaşamlarını sürdüren Anadolu türlerinin korunması daha kolay olabilir.

Fotoğraf: Kurtuluş Olgun

Kaynak:
Olgun K., Avcı A., Ilgaz C., Uzun N., Yılmaz C. "A new species of *Rhynchocalamus* (Reptilia: Serpentes: Colubridae) from Turkey" *Zootaxa* 1399: 57-68 (2007)